

DIEPGANG

een kroniek van drie dorpen langs het Reitdiep

Een uitgave van de Historische Kring Ubbega

land van Sauwerd
op het kerkhof van Adorp
duikers in de Tocht

Jaargang 11, nummer 31 april 2023

Redactioneel

In deze editie kijken we nogmaals terug naar de Ruilverkaveling Sauwerd, dit keer door de ogen van een groep bewoners die destijds geprobeerd heeft invloed uit te oefenen op deze grote ruilverkavelingsoperatie aan het eind van de vorige eeuw. Ook besteden we aandacht aan de familie Cannegieter, waarvan verschillende graven terug te vinden zijn op het kerkhof van Adorp.

Het derde artikel is gewijd aan een drietal bijzondere duikers die niet, zoals tegenwoordig, van beton zijn gemaakt, maar van baksteen.

De foto op de cover is gemaakt door Ben Westerink.

Nieuws

Ledenvergadering 6 december 2022

Belangrijkste punt was een voorstel van het bestuur om de contributie te verhogen van €15 naar € 20 per jaar per huishouden. De penningmeester presenteerde vier varianten van de begroting, steeds gebaseerd op dezelfde uitgaven, maar met drie mogelijke contributiebedragen: 15 euro, 17,50 euro en 20 euro. En een variant waarin het aantal Diepgangen per jaar wordt teruggebracht van drie naar twee. De aanwezige leden discussieerden nog over een voorstel van een lid om Diepgang (de grootste kostenpost) digitaal uit te brengen. Maar daar was geen steun voor; men ziet de papieren Diepgang toch ook als een visitekaartje (overal zichtbaar) voor de Historische Kring. Uiteindelijk, na enkele kritische vragen, werd bij meerderheid besloten de contributie te verhogen naar 20 euro per huishouden, ingaande per 1 januari 2023.

Een ander agendapunt was het programma voor het komende jaar. In ieder geval is duidelijk dat de voorjaarslezing in Ubbegaheem wordt gehouden door Goffe Jensma. De najaarslezing is nog niet ingevuld.

Idee vanuit de leden voor een lezing: Bertus Fennema, over karakteristieke bebouwing in onze dorpen. Verder werd de suggestie gedaan om de oude veldnamen in Ubbega vast te leggen; dit wordt in ieder geval opgepakt. Nog een idee voor een artikel in Diepgang: jeugdherinneringen over de lagere schooltijd. Een punt voor de redactie van Diepgang!

Verslag van de lezing van Hidde Feenstra

Onder de titel "Opstand en Oorlog, bewogen tijden in Ubbega en omstreken, 1550-1600" neemt Hidde ons mee in een verhaal over een chaotische tijd. Wat bekend is geworden als de Tachtigjarige Oorlog was eigenlijk meer een opstand van diverse groepen en belangen tegen de Spaanse vorst én tegen zijn rigide religieuze beleid. De strijd begon als opstand en protest en mondde uit in een complete burgeroorlog tussen uitersten – een tijd van polarisering! Die oorlog werd vooral uitgevochten in de Zuidelijke Nederlanden en in de noordoostelijke gewesten (Groningen, Friesland en Drenthe).

Na 1550 kiest Stad Groningen de Spaanse kant, de

Ommelanden kiezen de kant van de opstand en Oranje (de Staatsen). In deze tijd was een besef van "Nederlanderschap" of een nationaal besef nog zwak ontwikkeld of afwezig. Elk gewest en soms elke stad streed vooral voor de eigen belangen. Pas in 1579 sluiten de Ommelanden zich aan bij een bondgenootschap wat later zou gaan heten de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Stad deed niet mee, maar was wel van groot strategisch belang voor de beheersing van het Noord-Nederlandse kustgebied. De gewesten Drenthe en Groningen waren vooral ook van belang als een soort verdedigingswal rondom Friesland en Holland. De oorlog veroorzaakt enorme schade en verwoesting aan steden, dorpen en boerderijen. Van 1580-1594 woedde er een guerrillaoorlog rond de Stad. Alle troepen "leefden van het land", dus er werd voortdurend geplunderd en gebrandschat, ook in Ubbega en dan vooral de laatste vier jaar van de oorlog. In 1581 was er nog een Spaanse overval op Wetsinge en Sauwerd. Het Reitdiep en de "Adorperweg" (de enige weg aan de oostkant van het Reitdiep vanuit de Stad naar het noorden/Winsum) waren heel belangrijk voor de troepen om zich te kunnen verplaatsen. De frontlinies schoven voortdurend heen en weer, zodat het land uiteindelijk volledig was leeggeplunderd. Bovendien was er deze tijd ook nog sprake van zware stormvloeden, strenge winters en besmettelijke ziekten (bijv. de pest en malaria). In 1594 wordt de Stad door de Staatsen veroverd en daarmee eindigt de oorlog in Noordoost Nederland.

Op 3 mei a.s. zal Goffe Jensma voor ons spreken over:

Roare Vraizen, gekke Grinslanners! De verhouding tussen Fries en Gronings

De spreker zal ingaan op de verhouding tussen Friesland en Groningen en vooral tussen het Fries en het Gronings. Goffe Jensma is cultuurhistoricus en oud-hoogleraar Friese taal- en letterkunde aan de Rijksuniversiteit Groningen. Hij is geboren en opgegroeid in het Groningse Westerkwartier, maar uit Friese ouders. Zie voor een meer uitgebreide aankondiging de bijgesloten convocatie. De lezing vindt plaats in Ubbegaheem te Sauwerd en begint om 20.00 uur.

Land van Sauwerd - verslag van een bevlogen werkgroep

door Ben Westerink en Klaas Wildeman

In de vorige aflevering van Diepgang heeft Jan de Groot een overzicht gegeven van de voorbereidingen en uitvoering van de Ruilverkaveling (RVK) Sauwerd. Zijn uitgangspunt was om als buitenstaander het proces te evalueren. In de huidige bijdrage doen wij verslag hoe "van binnenuit" de ruilverkaveling destijds is ervaren. Het is het verslag van een groep kritische bewoners die aandacht vroegen voor de belangen van natuur en landschap.

In deze periode worden plannen ontwikkeld die een grote impact zullen hebben op het Reitdieplandschap. De gemeente Adorp heeft bureau Oom en Heeling de opdracht gegeven om een "Raamplan" voor het inmiddels wettelijk verplichte bestemmingsplan buitengebied (BBG) te ontwerpen. Ondertussen werkt al een aantal jaren een commissie aan het voorontwerp voor de RVK Sauwerd.

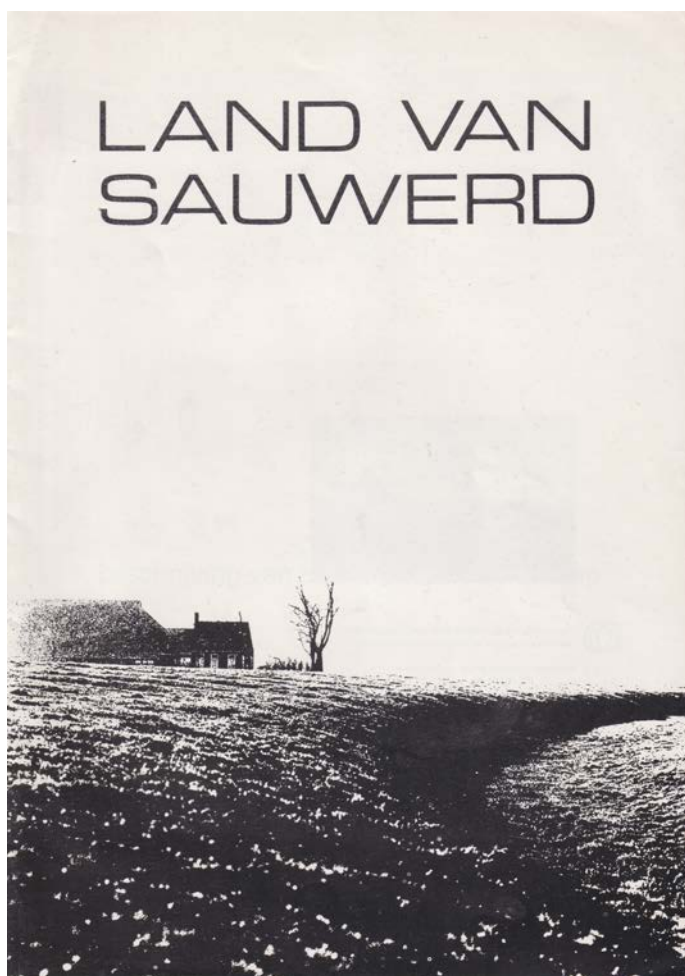
De Sauwerder Klaas Wildeman is groot liefhebber van het Reitdiepgebied. Hij realiseert zich dat zijn landschap de komende tijd flinke veranderingen zal ondergaan en betwijfelt of de natuur- en landschapswaarden in de plannen wel voldoende worden onderkend. Klaas is actief lid van het Instituut voor Natuureducatie (IVN) afdeling Groningen en Haren. Hij roept belangstellende IVN-ers op om een Landschapswerkgroep te vormen die de ontwikkelingen in het Reitdiepgebied kritisch zullen gaan volgen. Binnen enkele weken melden zich de volgende leden aan: Phileke en Andries Berghuis, Eva Wolters, Fenna Bakker, Harry Kiewiet, Janny Smit, Jacomien Biemond en Ben Westerink.

Op 13 september 1984 gaat de werkgroep van start. Men besluit om op meerdere fronten actief te worden. De werkgroep wil als aftrap in Ubbegaheem een educatieve tentoonstelling organiseren over het Reitdieplandschap. In de tussentijd gaat men zich voorbereiden om commentaar te geven tijdens de inspraakronde van het BBG Adorp en de RVK Sauwerd.

Land van Sauwerd

De werkgroep kiest voor een voorzichtige aanpak: vooral de bevolking zelf aan het woord laten. Kunstenaars en bezitters van schilderijen zullen worden uitgenodigd om met hun werken bij te dragen aan de expositie. De kunstwerken moeten betrekking hebben op het landschap van de gemeente Adorp. In oktober gaan de uitnodigingen de deur uit. Een achttal kunstenaars levert kunstwerken in. Jan en Dicky Buwalda maken voor deze gelegenheid een aantal werken waarin de kwetsbare elementen in het landschap worden benadrukt. Henk Berghuis zegt toe vondsten uit zijn rijke archeologische verzameling te laten zien. Meerdere bewoners leveren bestaande schilderijen (o.a. van Riekele Prins) en fotomateriaal aan. De werkgroep zelf vult 12 meter paneel, waarop aan de hand van kaarten en foto's de ontstaansgeschiedenis en kwetsbaarheid van het landschap worden toegelicht. De luchtfoto's kan men stereoscopisch bekijken.

Tijdens de tentoonstelling zal een brochure worden uitgegeven waarin de waarden en bedreigingen van

Afb. 1 De brochure "Land van Sauwerd" die tijdens de tentoonstelling werd verkocht

Voor het begin van dit verhaal moeten we terug naar het voorjaar van 1984. Het bestuurlijke leven in Ubbega is dan nog zeer overzichtelijk. Adorp, Sauwerd en Wetsinge vormen dan nog een eigen gemeente. De burgemeester is (vanaf 1 april 1985) Johan Bruins Slot en de wethouders zijn Jaap Bakker (CDA) en Doede Kruijer (GB). De zetelverdeling in de Raad is als volgt: CDA (3), PvdA (1), GB (2) en GPV (1).

het landschap worden verwoord en verbeeld (afb. 1). In de brochure wordt onder meer gepleit voor het behoud van het Munnikepad (afb. 3). Zowel de brochure als de tentoonstelling krijgen de naam Land van Sauwerd.

De Milieufederatie Groningen (MFG) is bereid de benodigde panelen ter beschikking te stellen. De panelen blijken echter opvallend felgroen van kleur en zijn in deze vorm weinig aantrekkelijk. In de weken die volgen worden de panelen met witte flanel (kosten 508 gulden) keurig op orde gebracht.

Na een overleg met het bestuur van Ubbegaheem wordt duidelijk dat de normale zaalhuur zal moeten worden betaald: 1232 gulden. Een tegenvaller. Dat brengt de totale begroting – inclusief de brochure – op ruim 4500 gulden. Besloten wordt subsidie aan te vragen bij de Gemeente, het Anjerfonds, het IVN, de Provincie en het Kammingafonds. Eind november gaan de subsidieaanvragen de deur uit.

Niet gehinderd door de financiële onzekerheid gaat de werkgroep onverdroten door met de organisatie van de tentoonstelling die van 12 tot en met 25 januari 1985 zal worden gehouden. Al snel blijkt uit informeel overleg dat de gemeente Adorp wel genegen is bij te dragen (inclusief de huur van Ubbegaheem) en dat het Anjerfonds, de gemeente en de provincie positief staan tegenover de aanvraag; alleen het Kamminga fonds haakt af. De raadsvergadering van Adorp waarin de gevraagde subsidie wordt besproken, loopt echter niet geheel naar wens; wethouder Kruijer vindt het bedrag veel te hoog. Het Nieuwsblad van het Noorden krijgt er lucht van en kopt: Subsidie "Land van Sauwerd" levert meningsverschil. De werkgroep beschouwt deze commotie als welkome extra publiciteit. Uiteindelijk wordt het gevraagde subsidiebedrag toegekend. Het bestuur van Ubbegaheem laat de werkgroep weten dat de tentoonstelling op zondag gesloten moet blijven; maar na aftreden van een der bestuursleden wordt ook deze hobbel genomen.

Tijdens een levendige bijeenkomst opent Jaap Bakker op zaterdagmiddag 12 januari 1985 de tentoonstelling (afb. 2). Hij doet dit door het zichtbaar maken van een grote topografische kaart van de gemeente Adorp waarop de kwetsbare structuren zijn weergegeven.

De tentoonstelling wordt een groot succes en trekt een kleine duizend bezoekers. De schoolkinderen van Sauwerd en Adorp krijgen aan de hand van dia's een les over het landschap. Nadat de kinderen de tentoonstelling hebben bezocht, vullen ze een enquête in (dat levert soms hilarisch commentaar op). Ze maken tekeningen, die vervolgens zelf weer geëxposeerd worden.

Afb. 2 De opening van de tentoonstelling "Land van Sauwerd" trok veel belangstelling. Foto: Ben Westerink

De tentoonstelling wordt besloten met een forum met als thema de toekomst van het land van Sauwerd.

Afb. 3 Het Munnikepad dat tegen alle afspraken in werd geweigerd door de Het Groninger Landschap en vervolgens opgeruimd. Foto: Ben Westerink

Het forum bestaat uit gedeputeerde Roel Vos, wethouder Jaap Bakker en vertegenwoordigers van de CBTB (A. Smit), de Milieufederatie (Gerard van Dijk) en de secretaris van de Ruilverkavelingscommissie Gert Jan van der Berg. Het forum staat onder leiding van Statenlid Bertus Fennema, zelf afkomstig uit Sauwerd. Tijdens de discussie pleit wethouder Bakker voor behoud en reconstructie van het Munnikepad. Het forum wordt besloten met een gloedvol betoog van Gedeputeerde Vos waarin hij – verwijzend naar de kindertekeningen – pleit voor behoud van de karakteristieke elementen in het landschap.

Ook financieel is de tentoonstelling een succes. De inkomsten dekken de uitgaven. De totale kosten bedragen – inclusief de brochure - 4992 gulden. De verkoop van de brochure levert 698 gulden op.

De werkgroep besluit dat er snel een vervolg moet komen. De aandacht voor het landschap mag niet verslappen. Diverse plannen passeren de revue. Klaas wil een ballon aanschaffen om luchtfoto's te kunnen maken. De fotowerkgroep van het IVN maakt een diaserie over het Reitdiepgebied. Nog in de herfst van dat jaar wordt in Ubbegaheem een lezingenreeks gehouden waarin opnieuw het landschap centraal staat. Sprekers zijn de bodemkundige Bart van Heuveln over de ontstaansgeschiedenis, Piet Kooi over de archeologie, Han de Boer over weidevogels en Ben Westerink over

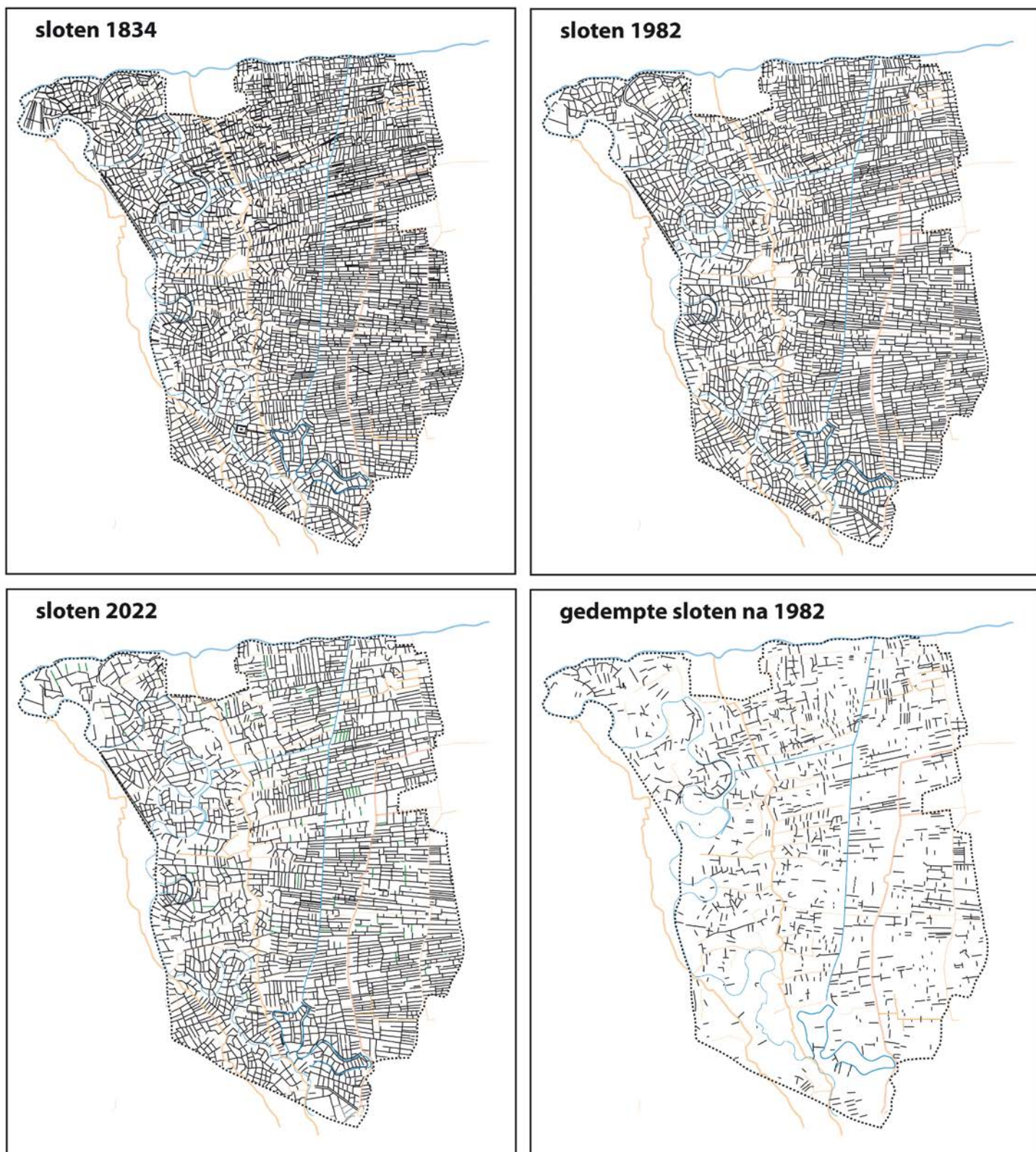
de kwetsbaarheid van het landschap. De kosten worden geraamd op 620 gulden en worden door het IVN vergoed.

Inspiraak

Inmiddels zijn ook de inspraakprocedures op gang gekomen. De eerste prioriteit van de werkgroep gaat uit naar het BBG van Adorp.

Bij beslissingen die de gebouwde en ongebouwde omgeving betreffen laat de raad van Adorp zich adviseren door een vaste commissie Ruimtelijke Ordening (RO). Op 28 maart 1985 stelt wethouder Bakker namens het College voor om in de commissie een lid van het IVN op te nemen. De raad is hierover verdeeld en voelt zich deels overvallen. Voorzitter Kruijer spreekt van een "brevet van onvermogen", terwijl de heer Datema (GPV) het voorstel als een "modegril" bestempelt. Gemeentebelangen is tegen; de PvdA voor. Na stemming wordt het voorstel met 4 tegen 3 stemmen aangenomen.

De werkgroep krijgt een uitnodiging van de Raad om commentaar op het Raamplan te geven. In een reactie – op 30 maart 1985 - pleit de werkgroep voor behoud van de kleinschaligheid, en benadrukt het belang van structuurlijnen zoals voormalige natuurlijke waterlopen en oude paden. Zij stelt voor het terrein aangemerkt als "natuurlijk waardevol gebied" uit te breiden.

Afb. 4 De invloed van de ruilverkaveling Sauwerd op het slotenpatroon

Op 4 september vergadert de commissie RO over het Raamplan van het BBG van Adorp. Inmiddels is Klaas Wildeman namens het IVN aangeschoven. Klaas zet meteen flink in. Hij mist diverse aandui-

dingen op de plankaart zoals wierden, een oude meander bij Hekkum en het Onstaborgterrein. Hij pleit voor de aanduiding "zeer waardevol gebied" van het gebied ten westen van de Provincialeweg en

stelt voor slootdempingen te koppelen aan een aanlegvergunningstelsel. Het Oude Diep en de Hunze-meanders in de Paddepoel zouden de aanduiding "bijzonder natuurlijk gebied" verdienen. De commissie gaat deels akkoord met de inbreng van Klaas. Zij gaat ook akkoord met de handhaving van het Munnikepad en het toevoegen van enkele structuurlijnen. Op 24 september 1985 wordt het Raamplan aan de Raad van Adorp gepresenteerd. De commentaren van de commissie RO worden aan het plan toegevoegd. Hoe de bezwaren van de werkgroep in het uiteindelijke BBG-plan zijn opgenomen hebben we helaas niet meer kunnen achterhalen.

In oktober 1986 verschijnt het voorontwerp van het Inrichtingsplan van de RVK Sauwerd. In februari 1987 geeft de werkgroep hierop een uitgebreid commentaar. De werkgroep wijst op het belang van oude paden die zullen verdwijnen. Zij doet suggesties voor restauratie van het kerkenpad van de Paddepoelsterweg naar Adorp, een oude kleiweg in de Winsumermeeden (inclusief een voetbrug over de Oude Ae om het gebied rond Onderwierum te ontsluiten; en voor het behoud van het Munnikepad. De werkgroep pleit voor een onafhankelijke waterbeheersing van de reservaatgebieden (onder meer de meanders van het Oude Diepje richting Garnwerd). De werkgroep heeft berekend dat er mogelijk 80 km sloten zullen worden gedicht. Zij houdt een pleidooi voor een betere bescherming van de historische verkavelingsstructuur. Meer oude meanders en doorbraakgeulen zouden behouden moeten blijven. Voorts ontbreken er een aantal elementen op het kaartbeeld, zoals het oeverwalleke bij Nadorst, de oude Hunzedijk ten zuidwesten van Winsum en het Nieuwe Onstaborgterrein. Er wordt een kaart met suggesties aangeleverd.

In november 1987 geeft de Ruilverkavelingscommissie een reactie op de ingediende bezwaren. De meeste suggesties van de werkgroep worden afgewezen. Het Munnikepad zal worden behouden en wordt aan de stichting Het Groninger Landschap toegedeeld (die hier eveneens om heeft verzocht). De aanleg van een brug over de Oude Ae wordt overgenomen. Een structuurlijn bij Schilligeham wordt aan het kaartbeeld toegevoegd.

In 1989 wordt na stemming door de eigenaren de Ruilverkaveling aangenomen. In september van dat jaar wordt de uitvoeringscommissie geïnstalleerd. De Milieufederatie Groningen krijgt een vertegenwoordiger in deze commissie. Klaas Wildeman is eerste vertegenwoordiger en zal later worden opgevolgd door Carla Alma.

De werkgroep blijft actief

In de jaren die volgen blijft de werkgroep zich met het landschap bezighouden. De groep is inmiddels wel flink uitgedund. Klaas Wildeman en Ben Westerink blijven de werkgroep trouw. Met de komst

van Heddy de Keijzer is de werkgroep echter weer op sterkte. In september 1989 organiseert de werkgroep een tentoonstelling in de kerk van Adorp met als titel "Landschap van Adorp" (zie foto cover).

De werkgroep blijft inspelen op nieuwe ontwikkelingen in het Reitdiepgebied. En die zijn er. Er verschijnen aan de lopende band voorontwerpen voor bestemmingsplannen van de buitengebieden. De werkgroep maakt bezwaren - in samenwerking met de Milieufederatie Groningen - tegen de plannen van Winsum, Groningen, Oldehove en Aduard. Het zijn langdurige procedures die uiteindelijk leiden tot een aantal kroonberoepen en reizen naar Den Haag. Eind 1990 licht de werkgroep in een pleitnota hun bezwaren toe tegen het bestemmingsplan van Winsum (waar sinds 1 januari 1990 de gemeente Adorp deel van uitmaakt). Oud-minister De Koning toont zich geïnteresseerd en pleit voor overleg tussen alle betrokkenen.

In de jaren 1990-1992 wordt de Ecologische Hoofdstructuur (EHS) geïntroduceerd. Dit betekent een uitbreiding van het reservaat dat Het Groninger Landschap in eigendom heeft (tot 507 ha in 2019). Ook het "beheersgebied" waar boeren vergoedingen kunnen verkrijgen voor natuurbeheer zal worden uitgebreid (tot maximaal 650 ha). Met het oog op deze uitbreiding schrijft de werkgroep in 1991, mede namens het Groninger Landschap en De Milieufederatie Groningen, de notitie "Reservaatvorming binnen de landinrichting Sauwerd". In de periode 1993-1994 ontwikkelt de werkgroep, in samenwerking met Jan Buwalda, ideeën voor de inrichting van Harssensbosch, die worden verwoord in de notitie "Pleidooi voor behoud Harssensbosch". De werkgroep werkt veel met kaartmateriaal. Om het reliëf in het landschap te kunnen tonen, wordt er een triplex model van het Reitdiepgebied "gefiguurzaagd". Gedetailleerde hoogtekarten zijn in deze periode wel beschikbaar, maar moeten wel met de hand worden ingekleurd. In november 1994 publiceert de werkgroep de notitie "Wierdenpad", met als ondertitel "Herstel van een eeuwenoud voetpad van Dorkwerd naar Winsum en Onderdendam". Het plan wordt tijdens een bijeenkomst in het Witte Hoes aan wethouder Albert Kalk aangeboden (afb. 5). In 1998 laat de gemeente een draagvlakonderzoek uitvoeren door de Grondmij Groningen. Bij geen van de grondeigenaren (waaronder ook Het Groninger Landschap) blijkt er enig draagvlak te bestaan voor het plan. In 1995 organiseert de werkgroep een tentoonstelling in het VVV-gebouw in Winsum. In dat jaar protesteert de werkgroep met succes tegen de aanleg van een bos pal achter de zeedijk ten noorden van Den Andel.

Niet lang na deze periode houdt de werkgroep op te bestaan. Heddy de Keijzer overlijdt in 2009. We blijven haar herinneren als een warme, kritische en inspirerende persoonlijkheid.

Wat heeft het opgeleverd?

De effecten van de Ruilverkaveling Sauwerd op het landschap zijn weergegeven in afb. 4. De verwachting van de werkgroep dat ca. 80 km sloten zouden worden gedicht, blijkt te optimistisch te zijn geweest. Sinds 1983 zijn 1235 sloten met een totale lengte van ca. 180 km gedicht. Anderzijds kan men stellen dat het karakteristieke verkavelingspatroon rond de wierden, de Hunzebochten en de Meeden wel globaal aanwezig is gebleven.

Afb. 5 De werkgroep presenteert in het Witte Hoes het "Wierdenpad". Van links naar rechts Ben Westerink, Heddy de Keijzer en Klaas Wildeman

De suggestie van de werkgroep om via een fietsbrug over de Oude Ae de Meeden te ontsluiten waardoor vanuit Wetsinge de buurtschap Onderwierum en het streekje Westerdijkshorn kan worden bereikt, is een welkome aanwinst voor de beleving van het landschap.

De grootste teleurstelling voor de werkgroep is het verdwijnen van het Munnikepad. De activiteiten van de werkgroep hadden in de jaren 1985-1986 geleid tot een breed draagvlak voor het behoud van deze eeuwenoude kleiweg. De Ruilverkavelingscommissie wees in haar reactie op een suggestie van de

werkgroep het pad toe aan Het Groninger Landschap. Toen de feitelijke toedeling ter sprake kwam, zag deze af van dit aanbod en liet zij het pad "opruimen". De verdwijning van het Munnikepad is naar onze mening de meest ingrijpende landschappelijke aantasting die tijdens de Ruilverkaveling Sauwerd heeft plaatsgevonden.

Tijdens de uitwerking van de Ruilverkaveling werden een aantal plannen verwezenlijkt die de beleving en kwaliteit van natuur en landschap ten goede gekomen zijn, zoals de aanleg van het fietspad Hekkum-Garnwerd, de reconstructie van een deel van de verdwenen Hunzedijk (ingebracht door Klaas) nabij Hekkum en de bestemming van een aangrenzend gebied als vogelreservaat.

De belangrijkste bijvangst van de werkgroep mag niet onvermeld blijven. De uitspraken van de Raad van State tijdens de kroonberoepen tegen de bestemmingplannen van Winsum, Aduard en Oldehove ("ga met elkaar om tafel") werd door het college van Gedeputeerde Staten van Groningen voortvarend opgepakt. Eind 1998 wordt door de betrokkenen (boeren, burgers en bestuurders) een convenant getekend waarin diverse beschermende maatregelen zijn vastgelegd. Anders dan in het Reitdiepgebied is het karakteristieke slotenpatroon van Middag-Humsterland inmiddels juridisch goed beschermd. In 2005 verkreeg het gebied het predicaat Nationaal Landschap.

Bronnen:

- V. Westhoff, L. Hacquebord, LJ Draaijer. *Reactie Natuurbeschermingsraad nav Ruilverkaveling Sauwerd* (1977)
- L. Hacquebord, *Het ontstaan van het oude cultuurlandschap van Winsum*. In: Winsum, Gedenkboek, (red. W.J. Formsma) 3-27 (1982)
- *Inspraakrapport RVK Sauwerd* (1987)
- *Reservaatvorming binnen de landinrichting Sauwerd*, Stichting Het Groninger Landschap, Milieufederatie Groningen, IVN afd. Groningen (1991)
- J. Buwalda en K. Wildeman, *Het geheim van Harssensbosch*, Noorderbreedte pag. 31-33, (1991)
- K. Wildeman en B. Westerink, *Het oudste Kultuurlandschap van Nederland dreigt te verdwijnen*, Noorderbreedte pag. 208-212 (1991)
- *Natuurontwikkeling en landschapsherstel in de Ruilverkaveling Sauwerd*, werkgroep RO van het IVN afd. Groningen (1994)
- *Laarzenpad, Draagvlakonderzoek*, Grondmij Groningen (1998)
- B. Westerink, *Het verhaal van een oude weg*, Diepgang nr. 5 pag. 5-7 (2014)

Een rijtje graven op het kerkhof van Adorp

Deel 1: De familie Cannegieter

door Emmy M. Wagenaar Hummelinck

Op kerkhoven liggen veel graven van personen, waarvan haast niemand meer weet wie zij waren en wat zij deden, maar er kunnen hele verhalen achter schuilen. Zo ook op het kerkhof van Adorp. Daar ligt een rij graven van de families Cannegieter en Piccardt. Wie waren zij en wat deden zij, met deze on-Groningse namen, in Adorp?

Dit eerste deel gaat over de familie Cannegieter, in deel 2 in een volgende Diepgang komt de familie Piccardt aan bod.

De familie Cannegieter behoort tot een geslacht van geleerden en dominees, dat oorspronkelijk uit Duitsland kwam. De eerste Cannegieter die zich op Nederlandse bodem vestigde was Heinrich Kannegiesser, een zoon van een lid van de rechtsprekende en bestuurlijke macht van de Duitse stad Steinfurt.

Heinrich ging naar Leiden om rechten te studeren. Hij werd op 17 september 1710 ingeschreven als rechtenstudent. Voor het gemak ging hij daar verder door het leven als Hendrik Kannegieter.

In 1714 verhuisde deze Hendrik naar Arnhem waar zijn vrouw Rachel Muijs ervoor zorgde dat de familienaam nog eens werd gewijzigd. Zij kwam uit een voorname familie en er woonde in Arnhem nog een familie Kannegieter die van beduidend lagere komaf was. De keuze was snel gemaakt, zij heetten voortaan Cannegieter, een naam die ook meer paste bij de geleerdheid van haar man. Die geleerdheid reikte ver; toen zijn zonen eenmaal studeerden werden zij geacht in het Latijn met hun vader te corresponderen.

De huidige familie Cannegieter stamt hoofdzakelijk af van zijn zoon Hendrik Gerrit die zich vanaf 1753 in diverse Friese dorpen en steden als predikant vestigde. Zijn laatste standplaats was Bolsward, waar hij in 1808 bij zijn vrouw in het koor van de kerk is begraven. Zijn vader was overigens niet blij met zijn keuze voor deze vrouw Sijmontje van Sloterdijk, want zij was slechts een koopmansdochter. Daar hoorde een geleerde zich niet toe te verlagen!

Na Hendrik Gerrit volgden er nog vele predikanten Cannegieter die zich rijkelijk over Friesland, Groningen en de rest van Nederland verspreidden. In 1936 wijdde de Leeuwarder courant zelfs een uitgebreid artikel aan deze familie omdat *'de vijfen twintigste dominee Cannegieter den kansel bestijgen zal.'* Op dat moment waren er 5 Cannegieters als dominee actief: Hendrik Gerrit Wzn in Adorp (zie hierna) en neven in Barchem, Krommenie, Middelburg en de nieuwkomer in Eext. Er zouden er nog meer volgen.

Willem Cannegieter (1842-1922)

Een van de kleinzonen met eveneens de naam Hendrik Gerrit (hij had er drie) trouwde met zijn volle nicht Johanna Jacoba Cannegieter. Hun tweede zoon heette Willem.

Willem Cannegieter werd geboren in Hemelum (Zuidwest Friesland), waar zijn vader op de kansel stond. Hij was de derde van in totaal zeven kinderen, waarvan er twee jong stierven. Maar Willem was een lang en vruchtbaar leven beschoren.

Hij werd op 12 mei 1862 ingeschreven als student in Groningen, waar hij evenals zovele Cannegieters, theologie ging studeren. Na zijn afstuderen in augustus 1869 werd hij beroepen in Lutjegast en vervolgens in Oosterwijtwerd. Toen Delfzijl in 1879 een beroep op hem deed, sloeg hij deze verhuizing af. Overigens stond ook neef Dominicus op het wensenlijstje van Delfzijl, maar hij bedankte ook. Er waren meer gemeenten die Willem op hun lijstjes hadden staan. Willem koos uiteindelijk voor Drogeham. Delfzijl hield echter aan en deed in 1883 weer een beroep op hem, waaraan hij toegaf.

Misschien was dat ook omdat hem in Drogeham geen gelukkige jaren beschoren waren. Nadat hij eind 1880 in Drogeham het ambt aanvaard had, overleed in het jaar daarop, in februari, zijn jongste dochter op vijfjarige leeftijd en werd zijn in oktober geboren zoon nog geen twee maanden oud. Ook Delfzijl verliet hij echter twee jaar later alweer om in Blija in Noordwest Friesland de gemeente toe te spreken. Uiteindelijk vestigde Willem Cannegieter zich tien jaar later per 1 oktober 1893 in de gemeente waar zijn laatste kansel zou staan: Adorp en Harssens. Daar werd hij bevestigd in zijn ambt door zijn verre neef Dominicus uit Goor. Willem bleef tot zijn dood in Adorp. Een beroep op hem om op Ameland in Ballum, Hollum en Nes te gaan prediken liet hij aan zich voorbij gaan.

Adorp

Willem Cannegieter deed zijn intrede in Adorp met een gezin van vijf kinderen. Hij was in 1870 in Kollumerland getrouwd met Sieuwke Johanna Smit. Zij kregen acht kinderen, waarvan er drie al

De Nieuwe Courant, 29-6-1909

Ned. Herv. Kerk.
Onder veelzijdige belangstelling heeft ds. W. Cannegieter, predikant te Adorp en Harssens (Gr.), den dag herdacht, waarop hij voor 40 jaar de Evangeliebediening aanvaardde. Z. Eerw, diende de gemeenten te Lutjegast, Oosterwijtwerd, Drogeham, Delfzijl en Blija, en staat nu sedert 1 October 1893 te Adorp en Harssens.

overleden waren toen zij zich in Adorp vestigden.

Hij stond kennelijk goed bekend, want regelmatig was hij degene die andere dominees in hun ambt mocht bevestigen. Ook neef Dominicus Cannegieter, die hem in 1893 had bevestigd en in 1900 naar Zuidhorn was gegaan, heeft hij in 1903 in Winterswijk in zijn ambt mogen bevestigen. In 1902 trad Willem toe als assessor (vice-voorzitter) van de classis, het provinciaal kerkbestuur, waar hij in 1909 als voorzitter werd gekozen. Behalve dat hij zich op kerkelijk gebied verdienstelijk maakte, was hij ook op andere gebieden actief. Hij stak zijn politieke (anti-rechtse) mening niet onder stoelen of banken, was lid van het voorlopig Zuid-Afrika Comité dat 'de belangstelling in de zaak der Boeren trachtte aan te wakkeren' en zat in het bestuur van het Groene Kruis. Op 27 juni 1909 vierde hij 'onder veelzijdige belangstelling' zijn 40 jarig jubileum als predikant.

Willem Cannegieter stierf in 1922 op 80-jarige leeftijd in Adorp. Hij was een belesen man. Eind maart 1924 werd zijn bibliotheek bij een 'belangrijke boekverkoop' bij het veilinghuis Templum Salomonis van de firma Burgersdijk & Niermans in Leiden onder de hamer gebracht. Zijn vrouw Sieuwke overleed in 1929. Beiden liggen begraven op het kerkhof van Adorp in een vrijwel onleesbaar geworden graf; de steen van Willem is gebroken.

Misschien ligt dit graf wel op de plek waar Sieuwke voordien haar wasgoed te drogen legde, want zij had toestemming gekregen om het ongebruikte deel van het kerkhof als bleek te gebruiken.

Hendrik Gerrit Cannegieter

Hendrik Gerrit werd op 21-06-1878 als derde kind en tweede zoon van Willem en Sieuwke in Oosterwijtwerd geboren, waar vader Willem sinds 1874 predikte. Het domineesgezin verhuisde regelmatig, zoals hier boven beschreven. In de aanloop tot zijn puberjaren woonde Hendrik Gerrit bijna acht jaar in

Friesland tot het gezin zich in 1893 definitief in Adorp vestigde. Het bestond toen uit vader Willem, moeder Sieuwke en vijf kinderen: Johanna Jacoba, Regnerus, Hendrik Gerrit, Aukje en Debora Albertha. Allen, behalve Aukje, die op 32-jarige leeftijd in Bolsward overleed, zijn op het kerkhof van Adorp begraven. Bijzonder is dat de twee oudsten in 1925 een dag na elkaar overleden, Johanna in Sneek en Regnerus in Rotterdam, waaraan is niet bekend.

Hendrik Gerrit doorloopt het gymnasium in Groningen voorspoedig en gaat in dezelfde stad Theologie studeren. Vanwege de veel voorkomende naam Hendrik Gerrit Cannegieter, alleen zijn generatie telde er al vijf, noemt hij zich Hendrik Gerrit Cannegieter Wzn.

Als hij in 1904 is afgestudeerd gaat hij eerst als kandidaat-predikant bij zijn vader in de leer in Adorp, waarna hij zich beroepbaar stelt. Hij wordt eind 1904, begin 1905 op verschillende plaatsen beroepen. Hendrik Gerrit heeft het voor het kiezen, er is een groot tekort aan beroepbare dominees bij de Nederlands Hervormde Kerk. Op 1 januari 1905 waren in heel Nederland 164 predikantsplaatsen vacant, waarvan 6 in Drenthe, 38 in Friesland en 25 in Groningen. Landelijk waren er echter slechts 48 kandidaten beroepbaar. Hij koos voor Midwolde en Leek. Daar kreeg hij een grote tragedie voor de kiezen toen de familie Van Panhuys, eigenaren van de borg Nienoord, in dichte mist in het water belandde, waarbij de vier leden van de familie en de koetsier verdronken. Hendrik Gerrit heeft de nabestaanden als geestelijk vader getroost en bijgestaan.

Hij neemt enkele maatschappelijke en kerkelijke functies aan. Hij wordt in juli 1907 voorgedragen voor de classis van Groningen en wordt in 1908 voorzitter van het bestuur van het departement 't Vredewoldt van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Ook wordt hij gekozen als plaatsvervangend afgevaardigde van de Liberale centrale kiesvereniging „Leek”.

In 1910 verlaat Hendrik Gerrit Midwolde en Leek om in Djongjum (Friesland) de kansel betreden. Hij wordt daar op 5 juni in zijn ambt bevestigd door zijn vader Willem Cannegieter. Toch gaat hij weer terug naar Groningen, in 1918 naar Lippenuizen en in 1927 naar Mensingeweer.

Adorp

Ondertussen zit Adorp al een tijdje zonder dominee. Op 12 juni 1922 is dominee Willem Cannegieter overleden en er wordt niet direct in de vacature voorzien. Adorp neemt voorlopig genoegen met dominees uit naburige gemeenten. Ook Hendrik Gerrit heeft in die periode regelmatig kerkdiensten op zich genomen. Een nieuwe vaste dominee wordt niet aangesteld.

Pas op 6 februari 1925 wordt de zoektocht naar een

nieuwe dominee opgestart (het beroepingswerk) en stelt de kerkenraad een lijst met mogelijke predikanten op. Enkele keren wordt een dominee beroepen die toch weer bedankt, want ook nu nog zijn de dominees schaars. In augustus wordt weer een lijst opgesteld waarop ook Hendrik Gerrit staat. Hij krijgt echter maar één stem en wordt niet beroepen.

Uiteindelijk wordt ds. H.C.J. van der Deen aangesteld. Dominee Van der Deen blijft echter maar kort, want hij neemt in september 1927 elders een beroep aan, hoewel het hem en zijn vrouw moeilijk valt om Adorp te verlaten.

Ruim een jaar later gaat de kerkenraad weer op zoek. Hendrik Gerrit staat opnieuw op de lijst, maar er zijn te weinig stemgerechtigden aanwezig om een

definitieve keuze te maken, dus wordt deze uitgesteld tot januari. Maar in januari 1929 ontstaat er onenigheid over de lijst. Als op de volgende vergadering de hoorcommissie Hendrik Gerrit Cannegieter Wzn aanbeveelt, komt er weer ruzie van en twee raadsleden lopen kwaad weg uit de vergadering. Uiteindelijk wordt Hendrik toch verkozen tot nieuwe dominee en neemt hij het ambt aan in het dorp waar hij grotendeels opgroeide en waar zijn vader zo lang op de kansel gestaan heeft. Op 1 september 1929 wordt hij definitief door Dominee Tinga uit Baflo in zijn ambt als Nederlands Hervormd predikant van Adorp bevestigd. Hij is inmiddels 52 jaar oud en staat een halfjaar later al 30 jaar op de kansel, maar 'behoudt zich het recht voor niet te jubileren'. Hij was een bescheiden mens.

Hendrik Gerrit neemt ook in Adorp weer diverse algemene en kerkelijke bestuurstaken op zich, zo zit hij in het bestuur van de "Vereniging tot Steun van verwaarloosden en gevallen", wordt voorzitter van de Bond van Staatspensionering afdeling Adorp en wordt voorzitter van het plaatselijke Groene Kruis. Hij wordt in 1931 in het Classicaal bestuur verkozen als tweede penningmeester en in 1935 tot voorzitter. Ook wordt hij penningmeester van de Ver. van

Vrijzinnig Hervormden in de provincie Groningen.

Op 7 november 1932 werd hij gevraagd om, naast enkele anderen, te spreken bij de herdenking van het ongeluk van de familie Van Panhuys. Hij sprak over het 'vreselijk gebeuren en welke rouw over het dorp Leek kwam' en vertelde hoe hij op 10 november 1907 als jonge predikant toen pas voelde hoe zwaar zijn taak was.

Ds. Hendrik Gerrit Cannegieter werd vaker als spreker uitgenodigd bij zeer diverse gelegenheden. Onder andere in de strijd tegen sluiting van de openbare lagere school van Wetsinge (1933), bij het gouden jubileum van de school te Adorp en het 10-jarig bestaan van Volksvermaken Adorp. Tevens zet hij zich in voor de kerkelijke gemeente in Haren, waar hij de aanzet gaf tot de bouw van een eigen kerkgebouw.

Vanaf 1937 gaat een ziekte zijn tol eisen en kerkdiensten worden soms afgezegd. In 1938 treedt hij om gezondheidsredenen terug als voorzitter van het Groene Kruis in Adorp, Hij laat zijn 35-jarige ambtsjubileum aan het begin van 1940 'volstrekt onopgemerkt voorbijgaan.'

Op 2 juni 1940 houdt hij zijn laatste preek. Hendrik Gerrit Cannegieter Wzn overlijdt op 5 mei 1941 op 62-jarige leeftijd 'na een geduldig gedragen lijden.'

Hij was in en buiten zijn gemeente een 'zeer beminde' dominee. Ook in naburige dorpen (zoals in Bedum) verkozen mensen zijn preken boven die van hun eigen dominee.

Hendrik Gerrit was in 1905 getrouwd met Janke Dijkstra die hem bijna 30 jaar overleefde, zij werd 94 jaar. Hun beide dochters Janna Alberdina (1907-1994) en Sieuwke Johanna (1910-2007) trouwden en verlieten Adorp.

Bronnen:

- Cannegieter, Mieke; Genealogie van het geslacht Cannegieter, 2010, beperkte oplage, privébezit)
- Graftombe.nl
- Wikipedia.nl
- Dominees.nl
- Genealogieonline.nl
- Groninger Archieven; Archieftoegang 200 Hervormde gemeente Adorp-Harssens, 1653 – 1969. Bijlagen, Lijst van predikanten te Adorp-Harssens
- Idem; Piccardt, Coenraad Hendrik (C.H.). predikant, 1851 - 1890
- Idem, notulen 1895 - 1952
- Delpher.nl, diverse kranten van 1870-1970
- Foto's door Emmy Wagenaar Hummelinck

Verslag van de lezing van André Pleszynski

Gedurende vijf weken (mei – juni 2022) is er gewerkt aan de verbreding van de huidige gracht van het Onstaborgterrein. Midden juni werd er een voorlopige punt achter gezet. De graafmachinist deed het grove werk, ruim dertig vrijwilligers uit de hele gemeente (en daarbuiten) doorzochten de uitgegraven grond en de grachtbodem, het fijnere werk. Het hele borgterrein is vooraf onderzocht met metaaldetectoren en ook visueel afgezocht. Bé Kuipers heeft in een vorige Diepgang verslag gedaan van zijn wederwaardigheden als vrijwilliger.

Elke dag werden er wel weer min of meer bijzondere vondsten gedaan, de mooiste of meest bijzondere stonden 's avonds op de website van MUG, het bedrijf dat dat deze opgravingen heeft uitgevoerd. Vondsten van leer, glas, metaal, aardewerk, gips, hout, natuursteen of pijpaaarde. Niet iedere vrijwilliger was elke dag aanwezig en miste daardoor veel vondsten. Om die leemte op te vullen heeft de projectleider André Pleszynski op vrijdagavond 27 januari jl. voor alle vrijwilligers een presentatie gegeven van de meest opmerkelijke en bijzondere vondsten.

Eerst gaf André een overzicht van de werkzaamheden van de afgelopen periode van opgravingen op het Onstaborgterrein en beantwoordde vervolgens de eerder per e-mail gestelde vragen van vrijwilligers met bijbehorende foto's. Na de pauze besprak André een groot aantal meegebrachte bijzondere vondsten op het projectiescherm, maar hij had ook een krat vol met bijzondere vondsten meegenomen, verpakt in plastic zakjes. Deze gingen de zaal door, zodat iedere aanwezige alles van dichtbij kon bekijken. Natuurlijk waren de twee messing tapkranen aanwezig (die veelvuldig door de aanwezigen werden gefotografeerd), maar ook veel munten, gebruiksvoorwerpen en aardewerk - daterend van vóór de jaartelling tot en met de negentiende eeuw. Twee voorwerpen die zéker bijzonder zijn, maar die toch niet aanwezig waren (wel op scherm) waren de enorme stenen kogel (54 kg zwaar) en de gouden ring, beiden gevonden in de voormalige gracht van de Onstaborg.

Daarna gaf Alfred Huinder, secretaris van de Dorpsvereniging, nog een overzicht van de financiële stand van zaken van het Onstaborgproject met de gevraagde en ook verkregen subsidies. Ten slotte dankte Jan de Groot, als organisator en begeleider namens de HKU van dit project de beide sprekers voor deze interessante avond.

Wat betreft de gevonden gouden ring, daar is het laatste woord nog niet over gezegd. De frappante gelijkenis met de ring die Ida Onsta aan haar rechterwijsvinger heeft op het schilderij uit 1571 (zie Diepgang nr. 29 en 30), blijft ons bezighouden. We komen erop terug

Komt er een werkgroep veldnamen ?

In de vorige editie én tijdens de laatste ledenvergadering in december jl. werd de vraag al op tafel gelegd: is er belangstelling voor het vastleggen van veldnamen?

Het benoemen van wegen en straten, maar ook het vastleggen van percelen is waarschijnlijk pas in de laatste twee eeuwen begonnen. De adressering binnen een dorp ging vaak via het toekennen van een letter en een nummer (b.v. S 205 = Sauwerd / huis nr. 205) aan een woning, zonder de straat of de weg te benoemen. Voordat begin negentiende eeuw het kadaster werd opgericht en Nederland op een kaart werd vastgelegd (letterlijk), gaven boeren hun percelen namen. Of ze beschreven de ligging t.o.v. andere percelen. Een mooi voorbeeld vinden we in een brief van enkele grondeigenaren rond Heksum (1823):

en wel bepaaldelijk vanaf de Wieken met eene pomp door de zogenaamde lange dam van Geert Geerts Zijl, vervolgens tusschen de vier grazen land ten oosten en de zeven en de vijf grazen land ten Westen van Geert Geerts Zijl, en dan met eene pomp tusschen de zes grazen ten oosten en de drie en een halve grazen ten Westen van Geert G. Zijl, verder tusschen de vier Grazen van Geert Geerts Zijl ten oosten en de 3 1/2 grazen van Pieter Pieters Medema, ten Westen, en dan door de Doezumerslaan met een pomp;

Hier worden de namen van de grondeigenaren gebruikt om de plaats van de betrokken percelen t.o.v. elkaar aan te duiden.

Maar ook de percelen zelf hadden vrijwel altijd een eigenaam. Ze hadden een heel praktisch nut in de communicatie en de oriëntatie. Ook hier een voorbeeld uit een overzicht van Jan Anne Veldman van perceelsnamen bij Heksum:

8 gras bij Zijl, 7 gras aan Laan, stuk voor 't ploatske, duikerstuk, kerkpadstuk, spitse vijf en langedams vier

Tegenwoordig heeft elk perceel in Nederland een perceelnummer: landbouwgrond, maar ook elk huisperceel of plantsoen, een helder systeem. Veldnamen riepen (en roepen?) daarentegen allerlei associaties, betekenissen en voorstellingen op. Ze vormen als het ware een soort mentale kaart van de eigen leefomgeving. Ze lichten een tipje van de sluier op over de inrichting van het landschap.

Maar veldnamen verdwijnen steeds meer uit het dagelijkse leven. Vooral na een ruilverkaveling raken veldnamen steeds meer uit beeld. Bewoners en gebruikers met kennis van deze zaken hebben inmiddels een vergevorderde leeftijd bereikt.

We kunnen proberen de kennis die er nog is vast te leggen, zodat ook dit erfgoed wordt bewaard voor het nageslacht. Als je mee wilt helpen, neem dan contact op met Jan de Groot, groot593@gmail.com.

Duikers in de Tocht

door Jan de Groot

Een dik jaar geleden schoot Menko Datema me aan, toen ik 's ochtends op een wandeling rond Sauwerd langs de Onstaheerd liep. Hij vroeg zich af of er bij de Historische Kring ook meer bekend was over enkele bijzondere duikers in de Tocht. Hij nam me mee naar de dichtstbijzijnde duiker, plusminus 200 meter zuidelijk van de boerderij. Het was een druilige dag, met weinig licht en er was weinig bijzonders te zien aan de duikers. Behalve het feit dat ze zijn opgetrokken uit baksteen, gemetseld dus. Of er een sluitsteen met jaartal was geplaatst was niet te zien. Twee van de drie duikers liggen grofweg tussen de Provincialeweg en de ruilverkavelingsweg van fam. Huinder net boven Hekkum. De derde ligt in de tocht naar het haventje, zie het kaartje hieronder. Menko had over de duikers al een vraag gesteld bij het Waterschap Noorderzijlvest, maar had (nog) geen antwoord gekregen. Hij had me nieuwsgierig gemaakt over deze duikers – mee aan de slag dus.

Bron: Waterschap Noorderzijlvest

Dat duurde even. Tot ik op internet aan het zoeken was naar materiaal over het Wegwaterschap Hekkumerweg. Ik kwam een inventarisatie tegen van cultuur-historische objecten die eigendom waren van Waterschap Noorderzijlvest. En daarin kwam ik de bovengenoemde duikers opnieuw tegen. Een foto en enkele gegevens – meer was het niet. Het Waterschap had een naam voor ze bedacht: *Historische dam & duiker 1, 2 en 3*. Verder werd vermeld dat ze een “monument” zijn, niet toegankelijk voor het publiek, dat ze in de velden bij Sauwerd liggen en uit metselwerk bestaan. Lengte (5,8 m), breedte (4,1 m) en hoogte (1,5 m) werden nog vermeld, maar veel was ook niet bekend, zoals bouwjaar, ontwerper en opdrachtgever. Desondanks wordt er door het

Foto genomen vanaf de Provincialeweg, januari 2021. Van de drie duikers zijn nr. 3 (vooraan) en nr. 1 (daarachter) zichtbaar – zie kaartje hierboven

Waterschap wél waarde toegekend aan deze drie duikers. In de inventarisatie wordt die waardebeoordeling als volgt beschreven:

De inhoudelijke waarde van de duikers bij Sauwerd volgt uit de ensemblewaarde en de representativiteit. Omdat er meerdere duikers bij elkaar liggen, representeren ze de interactie tussen mens en water. Duikers zijn niet zeldzaam, maar de meeste zijn eenvoudiger uitgewerkt dan de gemetselde duikers bij Sauwerd. De informatiewaarde van de duikers is beperkt. De fysieke kwaliteit van de duikers is matig, ze zijn niet allemaal authentiek, maar wel compleet. De beleefde kwaliteit van de duikers is zeer beperkt. Ze zijn nauwelijks zichtbaar en niet publiek toegankelijk.

In maart 2021 kreeg ik toestemming van fam. Huinder om via hun weilanden een kijkje te nemen bij de duikers. Bij hen was niet meer bekend over de duikers dan ik al wist. Eind maart was het zover, een mooie heldere dag. Ik loop de kavelweg even ten oosten van Hekkum op, richting De Tocht. Vandaar de weilanden in, oostwaarts richting de Provincialeweg. De twee duikers in de Tocht zijn gemetseld en fraai begroeid met gele korstmoss (zie afbeelding op de volgende pagina). De hoop dat op de sluitsteen een datum te vinden zou zijn, wordt de bodem ingeslagen. Wel een mooi gewelfde zwarte sluitsteen (natuursteen?), maar geen opschriften (zie hieronder).

De derde duiker is te vinden in de waterloop die van de Tocht naar het haventje van Sauwerd loopt. Hij vormt de kruising met nóg een historisch object: de

Foto van de eerste dam vanaf de Provincialeweg gezien, maart 2021

Doezumerlaan, de kleiweg van de Singelweg, vanaf de Onstaheerd naar de Wetsingerzijl.

Eind 2020 nam ik contact op met het Waterschap met de vraag of ze me iets meer konden vertellen. Hoewel het Waterschap niet weet wanneer de duikers zijn geplaatst en in opdracht van wie, is het mogelijk dat er bij de Groninger Archieven meer informatie te vinden is. Dat ze als monument zijn gecategoriseerd,

heeft vooral te maken met het feit dat ze van baksteen zijn opgemetseld. In de meeste gevallen zijn duikers van beton (goedkoopste optie) en daarmee worden gemetselde duikers hoe langer hoe zeldzamer. Hoewel ze niet toegankelijk zijn voor het publiek hebben ze toch cultuur-historische waarde. Het aanmerken als monument heeft dan vooral tot doel weloverwogen te handelen bij vervanging en onderhoud. Een soort beschermde status dus. De duikers zijn in onderhoud bij het Waterschap.

Bronnen:

- Inventarisatie Cultuurhistorische Objecten, Inventarisatierapport, Waterschap Noorderzijlvest, 25 september 2019. Of via internet:
- https://www.noorderzijlvest.nl/publish/pages/14201/inventarisatie_cultuurhistorische_objecten.pdf
- Foto's Jan de Groot, 2021

NvnN, 7-12-1994

Wierdenpad brengt ons in eigen voortuin

Er zijn nog heel wat hobbels te nemen voordat we - zoals ik twee weken geleden schreef - zonder kleerscheuren vanaf de stad Groningen over het eeuwenoude wierdenpad via het gehucht Dorkwerd en Winsum naar Onderdendam zouden kunnen wandelen. Ik hoorde dat van Ben Westerink, Heddy de Keyzer en Klaas Wildeman van de werkgroep ruimtelijke ordening van het Instituut voor Natuureducatie Groningen (IVN) die de wandelroute vorige week in alle bescheidenheid heeft gepresenteerd.

Ik begrijp dat er nog wel wat hiaten zijn rond de realisering van het bijzondere voetpad. Er is bijvoorbeeld nog geen overleg met de boeren geweest die het recht van overpad moeten geven. Ben Westerink: "Daar zullen we met name aan moeten werken. Oude kaarten tonen aan dat er vroeger geweldig veel voetpaden waren in dit gebied."

De paden verbonden eeuwen lang de stad Groningen, de dorpen en de boerderijplaatsen met elkaar. Kerken vormden vaak een knooppunt. Dikwijls liep het pad over de van natuur wat hoger gelegen oevers van oude geulen en riviervluchten. Later werden daarvoor ook de dijken gebruikt. Maar de afgelopen decennia zijn ze op een enkel stukje na beetje-bij-beetje verdwenen.

■ De boerderij Harssensbos bij Adorp zal als educatief centrum voor het Rietdiepgebied worden ingericht. Het wierdenpad zal er straks langs lopen. ©NvnN/Han de Graaf.

Ooit kon er destijds moeiteloos vanaf de stad Groningen via Harssens, Adorp, Sauwerd, Wetsinge en Winsum naar Onderdendam worden gelopen. Niet linea recta, maar over een grillig kronkelend pad dat de natuurlijke accenten in het

terrein volgde.

Bestond het wierdenpad destijds uit een smalle rij klinkers (het gedeelte tussen Sauwerd en Wetsinge herinnert er nog aan), voor de IVN-vrijwilligers hoeft dat niet terug te komen. "Dat kost gewoon te

veel geld. We willen een pad dat niet meer is dan 'een spoor in het gras'. Waar nodig moeten hekjes en vlonders komen. De wandelaar zal de grootste periode van het jaar degelijke laarzen aan moeten hebben."

Het wierdenpad kent talloze

vertakkingen (waaronder de legendarische Munnikeweg, de oude verbinding van het klooster in Aduard naar het voorwerk in Ellerhuizen). Verder is de werkgroep er voorstander van om met name in de buurt van de dorpen 'rondjes' te realiseren.

Het oorspronkelijke voetpad is even oud als de meer dan 2000 jaar oude wierden die het met elkaar verbond. Herstel van het voetpad kan worden gezien als restauratie van een belangrijk cultuurhistorisch monument. Het zal dan mogelijk zijn dat stad-Groningers te voet hun eigen voortuin weer in kunnen.

Is het in het buitenland - met Engeland voorop - heel gewoon dat voetpaden door weilanden lopen, in ons eigen land komt dat langzaam maar zeker ook van de grond. In Zuid-Limburg is daar al lang sprake van en in Drenthe en Friesland worden dat soort voetpaden eveneens ontwikkeld. Volgens Klaas Wildeman kan de boer in het Rietdiepgebied voor de realisatie van het wierdenpad worden gewonnen door met hem een soort van schadeverzekering te regelen.

De gemeenten kunnen voor weinig geld zo'n pad herstellen en voorzieningen aanbrengen in de vorm van klaphekjes, vlonders en overstapjes. Voor het wierdenpad zou 100.000 gulden al genoeg zijn.

Het Algemeen Handelsblad, 8-11-1932

Een ongeval herdacht. Plechtigheid in de kerk te Midwolde.

Zondag was het juist 25 jaar geleden, dat vier leden van de familie Van Panhuijs en een huisknecht in het Hoendiep zijn verdronken. Ds. H. G. Cannegieter uit Adorp, die destijds predikant was bij de Ned. Hervormde gemeenten te Leek en Midwolde, heeft dien dag een herdenkingsrede uitgesproken ter gelegenheid van die droeve gebeurtenis.

Op 6 November 1907 kwam de familie Van Panhuijs des avonds uit Groningen terug, toen - door den mist misleid - het rijtuig onder Hoogkerk in het Hoendiep reed. Bij dit ongeval verloren het leven jhr. J. E. A. van Panhuijs, oud vice-president van den Raad van State, minister van Staat, en diens echtgenoot, de burgemeester van Leek, jhr. van Panhuijs en diens echtgenoot, en de palfrenier-huisknecht der familie, Meindert van Wijk. De belangstelling voor den plechtigen herdenkingsdienst was groot. Overvol was het oude kerkgebouw, velen moesten zich met een staanplaats vergenoegen, en talrijk waren de genen, die - soms van verre gekomen - terug

moesten keeren, omdat er geen plaats meer was. Op de Van Panhuijsbank namen de overgekomen familieleden plaats, waarna ds. Homan een kort inleidend woord sprak. Vervolgens zong een kerkkoor liederen, waarop ds. Cannegieter den kansel beklom om een aangrijpende rede te houden. Met groote aandacht werd de prachtige rede gevolgd. Sterk onder den indruk stroomde daarop de groote menigte uit het kerkgebouw. Behalve de reeds genoemde familieleden hadden o.m. den dienst bijgewoond de commissaris der koningin in de provincie Groningen met diens echtgenoot jonkvrouw Van Starkenborgh Stachouwer; de oud-commissaris der provincie jhr. Van Starkenborgh Stachouwer en de burgemeesters van Leek en Marum met hun dames.

Nieuwe Veendammer Courant, 16-5-1894

ADORP, 11 Mei. De raad dezer gemeente benoemde in zijne vergadering van heden tot onderwijzeres aan de o. l. school alhier mej. J. J. Cannegieter te Adorp. Mede waren op de voordracht geplaatst de dames W. L. van Dijk te Foxhol en G. Kremer te Groningen, 5 sollicitanten hadden zich aangemeld. De jaarwedde bedraagt f 475.

Tips

Route APP - Waddenland Routeland

Met de interactieve route-app WADDENLAND ROUTELAND komt het historische landschap van het Waddenland tot leven. Of je nu fietst, wandelt of vaart. Ontdek het zelf.....op de website <https://waddenland.groningen.nl/route-app---waddenland-routeland>

Maar om de routes te kunnen lopen, heb je niet perse een smartphone nodig. Je kunt ook een route uitzoeken en printen.

Bijvoorbeeld een route door het wierdenlandschap van Ubbega/ het Reitdiep, via: <https://routesingroningen.nl/wandelroutes/wandelen-door-26-eeuwen-bewoningsgeschiedenis/>

De wandeling voert je langs de boorden van het Reitdiep en zijn voormalige, nog in het landschap zichtbare meanders. Over een afstand van 15 km beleef je 26 eeuwen bewoningsgeschiedenis. Voorchristelijke wierden en waterlopen, middel-eeuwse dijken, Romaanse kerken, kronkelende wegen en negentiende-eeuwse dorpsstraatjes maken deze route een boeiende reis door de tijd. Vanaf 600 vóór Chr. continue bewoond en daarmee behoort het tot de oudste cultuurlandschappen van Noordwest-Europa. Veel plezier!

Reis in de tijd

Ger Roosjen maakte in 1970, voor zijn scriptie in het kader van Tuin- en Landschapsarchitectuur in Boskoop, talloze zwart-wit foto's van het Reitdiep-landschap tussen Groningen en Winsum. In 2014 maakte hij, vanaf exact hetzelfde standpunt, van een aantal plekken opnieuw foto's. Nu in kleur. Hij verwerkte e.e.a. in een fraaie voorstelling, waarin de verandering van bekende plekjes wel heel tastbaar wordt. De fotoserie is te zien op onze website www.ubbega.nl, onder het kopje Nieuws op de homepage. Titel: "Reis terug in het landschap in de tijd".

De laatste brugwachter van de Wetsingersluis

Bij het onderzoek (tussen 1993 en 1999) naar de historie van de Wetsingersluis stuitte Agnes Hamming, bestuurslid van de Streekhistorische Vereniging 'Middagherland' op originele handgeschreven herinneringen van sluiswachtersdochter Grietje Rogaar. Op de website <https://www.boekeniersgarnwerd.nl/wetsingersluis-2/> zijn deze herinneren te lezen. Daarnaast is er veel informatie te vinden over de historie van de Wetsingersluis, met tal van kaartjes en illustraties.

Colofon

DIEPGANG is een uitgave van de Historische Kring Ubbega en wordt drie keer per jaar gratis aan de leden van de Historische Kring toegezonden.

Redactie

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl

Jan de Groot, De Groenlanden 16, 9771BV Sauwerd, groot593@gmail.com

Be Kuipers, Noorderweg 13, 9771BP Sauwerd, be.kuipers@gmail.com

Contactadressen Historische kring Ubbega

Ben Westerink, Zuiderstaat 5, 9774PL, b.h.c.westerink@rug.nl (voorzitter, beheerder website)

Gerta Boonstra, Oosterstraat 12, 9771AS Sauwerd, gertaboonstra@planet.nl (secretaris).

Ben Kwerreveld, Zuiderstraat 1, 9774PL Adorp, kwerrod@gmail.com (penningmeester / ledenadministratie)

website: www.ubbega.nl

De contributie bedraagt 20 euro per jaar en kan alleen door automatische inschrijving worden voldaan.

De prijs van DIEPGANG bij losse verkoop (nummer van 16 pagina's) is 3,00 euro per stuk

DIEPGANG wordt geprint bij Chris Russell te Groningen.

ISSN: 2468-841X

Overname uit deze uitgave is toegestaan met bronvermelding.